

Indledning

Et dødsridt i Vingården 1517

Den danske adelsmand Iver Lunge og Jørgen Tengnagel fra Burgund [Bourgogne] havde foræret Christian 2. hver sit prægtige kyras [pladerustning, der beskytter overkroppen] i håb om at få kommandoen over kongens angreb på Sverige. Iver Lunge blev meget vred over, at hans konkurrents kyras blev lige så meget rost som hans, og kongen rådede dem derfor til at afgøre deres tvist ved en dystrenden [dystridt] i Vingården. Da de rendte sammen, traf Iver Lunge med sin lanse Jørgen Tengnagel lige i hjelmnettet, således at lanceskftet brast, og lancespidsen blev sidende i visiret. Jørgen Tengnagels hest blev vild og løb imod skranken, hvorved det afbrudte stykke af lansens blev stødt ind i øjet, og Jørgen Tengnagel sank død til jorden. Iver Lunge vandt således konkurrencen, men kom alligevel ikke med som hovedsmand i togtet mod svenskerne, idet han døde i 1519.¹

Det er ikke noget tilfælde, at det i det indledende citat var den danske kong Christian 2., der foreslog de to riddere at afgøre deres tvist ved et dystridt. Ridderspil var gennem de foregående århundreder blevet uhyre vigtige for den danske kongemagt, og Christian 2. var selv fra barnsben blevet grundigt indført i ridderlivet. Når to kombattanter valgte at 'ride skarp', kunne det være et signal om et personligt opgør, for 'skarprenden' foregik med skarpe lancespidser og var altså tættere på krigens barske realitet end en dyst med stumpe spidser.

Riddertidens tvekamp bestod primært af to hold af ryttere, der med lanser og sværd angreb hinanden, eller – som i eksemplet ovenfor – ved et dystridt. Ridderspillene var tæt forbundet med krig, skønt målet ikke var død, men uskadelliggørelse. Kombinationen af en dynamisk turneringshest, høj fart og rustning med et visir med begrænset udsyn krævede både godt udstyr, hård træning og skæbnens gunst for ikke at ende med skader, handicap eller i værste fald døden.² Alene i det skæbnesvangre år

Albrecht Dürers træsnit med drivende, dystre skyer er fra omkring 1517 og viser, hvor dramatisk og farligt dystridt kunne være. Det er fra en hyldestbog til den turneringsglade tysk-romerske kejser Maximilian 1. Dürer blev det nye europæiske træsnits superstjerne, der hævede mediet fra bogillustration til selvstændig kunst.

1517 har vi for det danske rige registreret tre ridders død i turnering, og der kan have været flere.³

Ridderspil udgjorde et drama, der festligholdt krigens logik. Men de var også krigstræning, og derfor var dødsfald beklagelige, men accepterede, ligesom det faktum, at heste kunne blive ramt af lansens eller knækkes halsen, hvis de stødte hovederne sammen, som det skete så sent som ved Christian 3.s kroning i 1537. Den sidste dag kæmpede to holstenere med

stumpe lanser, men stødte så voldsomt sammen, at lanserne gled af for stødet; hestene stødte med et brag hovederne sammen, og den ene døde på stedet, sikkert på grund af en brækket hals, mens den anden hest lå svært skadet på knæ. Herefter sejrede den danske sportshelt, ridder og admiral Peder Skram over en preussisk ridder.

Det dragende i faren ved ridderturneringer kan bedst sammenlignes med nutidens bjergbestigninger, professionel boksning eller Formel 1 – indtil forbedringen af sikkerheden fra omkring 1994.

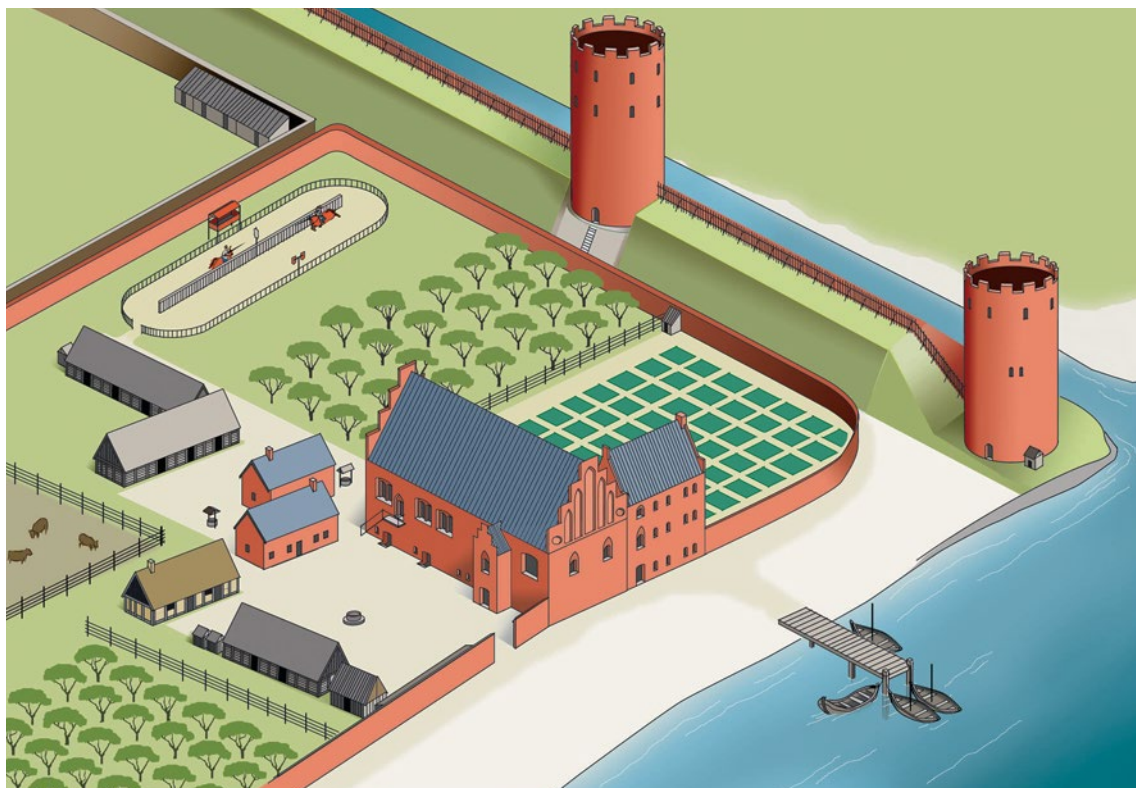
Hvor foregik ridderspillene?

Tidspunktet for etablering af Vingårdsbanen til dystridt fortaber sig i historien. Dog ved vi, at kong Christoffer 3. frem mod midten af 1400-tallet syd for Nikolaj Kirke i København i de tidligere kongelige haver omkring nutidens Vingårdstræde fik etableret en stor og plan plads som kongelig frugthave. Formentlig videreførte eller oprettede han her en turneringsplads, der var så væsentlig for ham, at den var placeret med udsigt fra hans slot, Københavns Slot.⁴ Turneringspladsen lå på den anden side af slotsgraven og havnen mellem Vingårdens bygninger og den gamle Øster Vold. Da Iver Lunge og Jørgen Tegnagel i 1517 tørnede sammen, kunne kongefamilien altså enten kigge med direkte fra banens kongeløge eller få et glimt oppe fra slottets øverste etager.

Men der var muligvis også en tredje mulighed for at være tilskuer ud over på kongeslottet og i æreslogen. I første halvdel af 1400-tallet var der i stedet for en ældre bygning på Vingårdsområdet blevet oprettet en efter datidens forhold imponerende bygning kaldet Østergård. Omkring 1417 kom gården i Erik af Pommerns besiddelse, hvorefter allerede han kan have indrettet turneringspladsen i den gamle kongelige borgs haver.

Fra Østergård kunne ikke blot kongelige, men også riddere kigge med på turneringer i Vingården, hvis de ikke ligefrem selv deltog. I hvert fald fandt bygningshistorikere i 1938 og 1942-1943 under pudset i hovedetasens store midterste rum en dobbelt frise med kalkmalerier af fornemme ridders våbenmærker, der gik hele rummet rundt. I alt var der plads til 150 våbenskjolde, hvoraf 90-100 blev udfyldt. Denne eksklusive kreds af riddere havde naturligvis adgang til den højeste form for datidig heraldisk sagkundskab.

Restaureringsarkitekt og bygningshistoriker Hans Henrik Engqvist har karakteriseret Østergård som en form for kongelige repræsentationslokaler, hvor riddersalen med smukke våbenmærker i det midterste rum

Rekonstruktion af den kongelige Vingård – fra midten af 1400-tallet – der er placeret langs muren ind til Vingårdstræde og med turneringsbanen øverst til venstre og den pompøse bygning Østergård med riddersal til højre.⁵ Ridderspillene foregik i en militær indramning. Langs Vingårdstræde, der strækker sig fra Nikolaj Plads til Kongens Nytorv, lå Københavns befæstning med fæstningstårnet Kringelen, som formentlig lå på hjørnet af Vingårdstræde og Kongens Nytorv.

var omkranset af et drabant-rum for kongens livvagter og et kongeligt privatgemak.⁶

Østergårds placering som led i havekomplekset med Vingårdsbanen gør det sandsynligt, at riddersalen har været mødested for de af kongens riddere, der deltog i ridderspil og måske også turneringstræning på banen, og måske har den også huset deres turneringsudstyr. Det er næppe noget tilfælde, at friserne med våbenskjolde og turneringsbanen er placeret i samme anlæg.

Men hvad var det for en form for fællesskab, som ridderne og kongen indgik i, symboliseret i våbenskjoldene? Sådanne våbenserier var ikke usædvanlige i Europa og var i reglen knyttet til ridderordener som den engelske Hosebåndsorden eller den fornemste af dem alle, den kejserlige

Udsnit af en våbenskjoldsfrise i Kong Hans Salen, der i dag er en del af Magasin og ligger i Østergård, en af Københavns tidligste bygninger – nr. 6 i Vingårdstræde. To af våbenskjoldene er fra midten af 1400-tallet og kan identificeres som tilhørende højt-placerede riddere. Det øverste skjold tv. tilhørte den toneangivende politiker og medlem af Rigsrådet fra 1441 Eggert Frille, der modtog ridderslaget i 1442, og skjoldet th. tilhørte Peder Hogenskild, der i 1447 var blevet slået til ridder og i 1448 blev udnævnt til rigsråd.⁷ Våbenskjoldene kan have været en markering af deltagelse i kongens ridderspil i Vingården. Som kongens rigsråder har de begge været selvskræve hertil.

Gyldne Vlies (Det Gyldne Skind). Sandsynligvis skal våbenfrisens oprindelse findes hos Erik af Pommern som markering af et broderskab bestående af ham og hans nærmeste riddere.⁸

Da Erik af Pommern i 1439 endte i landflygtighed, var det hans efterfølger, Christoffer 3.s, tur til at knytte sine håndgangne riddere til sig i en ridderorden, markeret ved en ny serie våbenskjolde på Østergård og formentlig ridderspil med kongen og en ny kreds af riddere.

I hvert fald har der utvivlsomt jævnligt været aktivitet på banen i Vingården, hvor kongehusets mandlige medlemmer har kunnet træne og arrangere turneringer. Banen har været i brug til både krigstræning og adspredelse. Dertil kom, at det for kongerne og deres sønner var af central betydning at træne regelmæssigt for at kunne brillere ved de ceremonielle turneringer.

I riddertidens Danmark var der langt flere turneringsbaner end den i Vingården. Turneringernes centrale rolle i København fremgår af, at de blev placeret nær ved de to tæt forbundne magtcentre: kirke og kongeslot. At kongerne knyttede ridderspil helt tæt til slottet, minder om forbindelsen mellem kejserpalads og hestevæddeløbsbane i det antikke Rom og siden i Konstantinopel (nutidens Istanbul). Til magtens arkitektur kan der tydeligvis høre adgang til scener for dramatisk kropslig kamp.

Vingårdsbanen var etableret til den mandlige del af kongefamiliens og muligvis de højst placerede ridderses træning til turnering, til krigstræning og til mere uformelle dystridt, fx i forbindelse med den førstefødte kongesøns ridderslag.

Men der var også brug for en bane tæt på hovedkirken i relation til hoffets store trefoldige cyklus med fødsel af den førstefødte prins, kroning og bryllup. Som vi skal se, foreskrev traditionen, at ceremonierne begyndte med processioner efterfulgt af den kirkelige handling inklusive ridderslag i Vor Frue Kirke, og at det hele blev afrundet af festligheder med ridderspil på byens centrale torv, Gammeltorv, der også var et retsligt og handelsmæssigt knudepunkt. Gammeltorv skulle ryddes for handel og andre aktiviteter for at give plads til ridderspil, og denne bane var derfor mere højtidelig og midlertidig i modsætning til den permanente, mere hverdagslige Vingårdsbane.

I riddertiden var torvet med rådhus selve definitionen på en by og byens hjerte.⁹ Københavns Rådhus omtales første gang i 1377, og efter et par gange at være flyttet¹⁰ blev den sene riddertids rådhus etableret i 1475 ved Gammeltorvs sydside, altså tæt på ridderspilsbanen. Samfundets elite har haft gode muligheder for at opleve ridderspil i det store hus på 11,75 × 31 meter, der var bygget i to stokværk.¹¹

Udsnit af et af Frederik 2.s kongetapeter på Kronborg, der giver en kunstnerisk fremstilling af dystridt på Christoffer 2.s tid (1320-1326 og 1329-1332) sandsynligvis med banen i Vingården som inspiration. Til venstre trompeterer, der blæser dysten i gang. I baggrunden kan være fremstillet den befæstningsmur, som lå beskyttende omkring Vingården. Det vides dog ikke, om banen allerede var anlagt under Christoffer 2.

Skønt ridderspillene på Gammeltorv foregik i København, hvor borgerstanden levede, levnede de ingen tvivl om kongens og ridderstandens overhøjhed. I fald kongen af en eller anden grund ikke selv aktivt deltog i ridderspil på Gammeltorv, kunne han sammen med dronningen og de

Fra 1587 stammer det tidligste prospekt, vi har af København, der her ses fra Valby Bakke. De to bygninger, der rager op, er den dominerende gejstlige bygning – Vor Frue Kirke med sit høje spir til venstre – og den dominerende royale bygning – Københavns Slot – til højre. I relation til begge disse to centrale former for urban magtarkitektur blev der konstrueret baner til ridderspil. København var dengang ikke som i dag en kæmpe underholdningsboble med et væld af kulturtilbud, så ridderspillene fremstod som de centrale samlende former for underholdning, ovenikøbet med et ceremonielt præg.

øvrige medlemmer af kongefamilien indlogere sig i rådhuset for herfra at nyde de dramatiske ridderspil. De efterfølgende baller – hvor de sejrende riddere var festens stjerner – foregik, som vi skal se, typisk på slottet eller på rådhuset i direkte geografisk tilknytning til ridderspillene.

Faktisk var patricierne – ‘bymændene’ – med deres kvinder en ret sammensat gruppe. Øverst var den egentlige elite, der bestod af rige folk, og som ligefrem kunne have en ridder eller en fornem gejstlig kannik som sønner. For adelige kunne det være attraktivt med et hus i byen, både med henblik på nærhed til hoffet og storpoltiske møder, dog primært efter 1417, hvor København blev kongelig residensby. Under patricierne var en gruppe af købmænd, og under dem en mindre gruppe af håndværkere, og allernederst de bundløst fattige.¹² Alle har de anglet efter at få et indtryk af ridderspillene med eliten som selvskrevne tilskuere. For